

A lakóhelyi szuburbanizáció terének lehatárolása a vidéki Magyarországon

BAJMÓCY PÉTER*

E tanulmány célja a hazai vidéki lakóhelyi szuburbanizáció terének lehatárolása. A későbbiekben a vidéki kifejezést a „nem Budapest környéki” értelemben használjuk. A lehatárolás statisztikai adatok és empirikus felmérések alapján történt. Felfogásunk szerint a szuburbanizáció a városi népesség és tevékenységek dekoncentrációja, amely átfogó részét képezi az urbanizációs folyamatnak. Dekoncentráció abban az értelemben, hogy a népesség, a termelő és nem termelő tevékenységek egy része, a tőke, a beruházások a városi központok helyett inkább a környéki településekre koncentrálnak. Ugyanakkor dekoncentráció abban az értelemben is, hogy a népesség és/vagy tevékenységeinek egy része ténylegesen ki is települ a városból annak közvetlen környékére (Timár J., 1999 alapján módosítva). Ez a folyamat csak a városi téren belül tekinthető decentralizációnak, egy nagyobb régió, vagy az egész ország vonatkozásában az urbanizációhoz hasonlóan továbbra is centralizációról, koncentrációról beszélhetünk.

A városkörnyéki migráció statisztikai elemzése

A szuburbanizáció statisztikai elemzése mindenek előtt két tényezőre, a települések népességszám változására (tényleges szaporodás) és ezen belül kiemelve a vándorlási egyenlegre koncentrálnak. E fejezet kizárólag a lakóhelyi szuburbanizációval foglalkozik, a más jellegű (ipari, kereskedelmi, rekreációs stb.) szuburbanizációs folyamatokra most nem térünk ki. A települések népességszám-változása döntő jelentőségű a szuburbanizáció megítélés szempontjából, hiszen kivétel nélkül minden definíció egy a városból a környékére irányuló népességmozgást vesz alapul, sőt egyes meghatározások kifejezetten csak a népességszám-változás alapján határozzák meg a szuburbanizációt. A népességszám-változás ugyanakkor csak abban az esetben lehet elégséges a szuburbanizáció meghatározásához (még a Van den Berg-i logika szerint is, Van den Berg, L. et al., 1982), ha a természetes szaporodás nulla körüli. Magyarországon az 1990-es évtizedre ez a megállapítás korántsem igaz, az ország településeinek jelentős részében nem elhanyagolható mértékű természetes fogyást regisztrálhattunk, míg néhány községben pedig épp a nagymértékű természetes szaporodás határozta meg a demográfiai folyamatokat. Így önmagában a népességszám változás (de mint ahogy később látjuk, a vándorlási egyenleg sem) nem elegendő a szuburbanizáció által érintett területek lehatárolásához.

A szuburbanizáció vizsgálatához legkézenfekvőbb megoldásnak a települések népességszám-változása tűnt. Az 1. ábrára pillantva látszik, hogy az ország legnagyobb vidéki városai (Debrecen, Szeged, Pécs, Miskolc, Győr, Székesfehérvár) körül mintegy tucatnyi, de más városok (Szombathely, Zalaegerszeg, Kaposvár, Sopron, Dunaújváros, Kecskemét, Nyíregyháza, Eger) körül is néhány dinamikus

---

* egyetemi adjunktus

növekedő település található. A legnagyobb dinamikus zóna természetesen Budapest környékén helyezkedik el, több mint 100 települést magába foglalva. Ugyan e területek jelentik a legnagyobb, összefüggő dinamikus „foltokat”, ám számtalan növekvő népességű település található a nagyvárosoktól távol, elsősorban az ország periférikus, aprófalvas vidékein (Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye keleti, Baranya megye déli részén). Az is látszik, hogy a legnagyobb városok zöme (Budapest, Debrecen, Miskolc, Pécs stb.) népességfogyással rendelkezik, ami szintén a szuburbanizációs folyamatokra enged következtetni.

1. ábra. Népességszám-változás 1995-2000, évente ezrelékben

Forrás: KSH

Az arányaiban leggyorsabban növekvő települések között is meghatározó csoportot alkotnak a nagyvárosokhoz közeli települések (16 az első 25-ből) (Bajmócy P., 1999a, Bajmócy P., 1999b), s közülük valamivel több, mint felük nem Budapest-környéki. Ugyanakkor az is kiderült, hogy más típusú települések is kerültek az első 25 közé, mindenekelőtt apró – legtöbbször 100 fő alatti – falvak, elsősorban az ország falusi turizmus által leginkább érintett térségeiben (Balaton-felvidék, Őrség, Hetés), de idegenforgalmi jellegű (Zalakaros), illetve zömmel romák által lakott települések (Uzka, Csenyéte) és városok (Veresegyház) is. A 25 leggyorsabban növekvő település közül csak Csenyéte esetében okozza a növekedést elsősorban a természetes szaporodás, de az első százban is csak további két ilyen település van (Szendrőlád, Gilvánfa) (Bajmócy P., 2000a), a többinél a növekedés oka a bevándorlás. Ugyanakkor az is kiderült, hogy a felsorolt, legnagyobb lélekszámú, gyorsan növekvő települések szinte mind Budapest környékiek.

Ha a települések népességszám-változását nem arányában, hanem abszolút számban vizsgáljuk a városkörnyéki települések előnye még nyilvánvalóbb. A városkörnyéki

dinamikus foltok jórészt megmaradtak, a perifériák növekvő népességű aprófalvai viszont kedvezőtlenebb csoportokba kerültek. A leggyorsabban növekedő kategória csak néhány dinamikus várossal (Sopron, Kőszeg, Fertőd, Paks) egészült ki. E vonatkozásban abszolút a budapesti agglomeráció fölénye. A településsor a következőképpen kezdődik. Érd, Veresgyház, Budaörs, Szigetszentmiklós, Szentendre, Gyál, Szigethalom, Gödöllő, de az első tizenben tíz, az első huszonötben 23, az első 50-ben 42 Pest megyei település található.

Az első húsz népességét abszolút számban leggyorsabban növelő vidéki település között 12 bizonyult tisztán városkörnyéki típusnak, háromnál a turizmus dominál, három pedig vegyes típus, Kőszegnél az idegenforgalom és a városi funkciók keverednek, Nyíradonynál a természetes szaporodás és a bevándorlás, Ercsinél pedig a forgalmi helyzet, a természetes szaporodás és a Budapestről való kiköltözés. Ugyanakkor az előző felsorolásnál jelen lévő kis népességű törpefalvak és roma többségű települések természetesen itt már nem jutottak akkora szerephez.

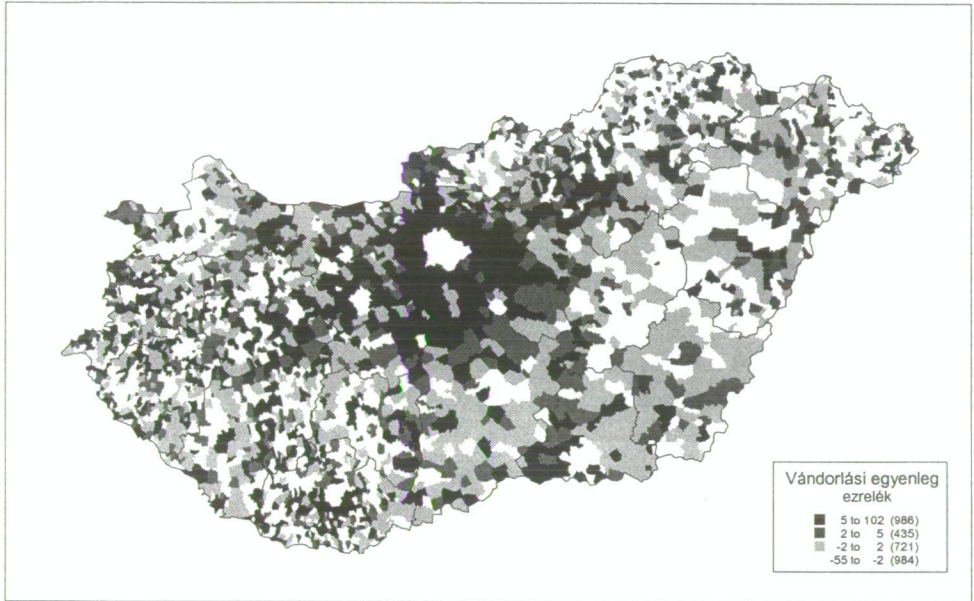
A szuburbanizációra jellemző, hogy a városból való kiköltözések gyakran nem a közigazgatásilag önálló településeket célozzák meg, hanem a városok, avagy a városkörnyéki községek egyéb belterületeire vagy külterületeire költöznek. A „város-határon belüli szuburbanizációról” (Kovács Z., 1999, Timár J., 1993) a vizsgálat jelenlegi fázisában elegendő mélységű adatokkal nem rendelkezünk, így az önálló településekre alkalmazott teljes körű statisztikai elemzés ezekre nem lehetséges, s hely hiányában sincs most erre lehetőségünk kitérni.

A tényleges szaporodásnál – elvileg – tisztább képet kaphatunk a szuburbanizációról, ha a települések vándorlási egyenlegét vesszük górcső alá. A kép azonban legalább annyira vegyes, mint a tényleges szaporodás esetében. Itt is megfigyelhetők a nagyvárosok környéki dinamikus zónák, ám emellett szinte az ország minden területén feltűnnek jelentős bevándorlással rendelkező települések (3. ábra). Nem sokat segít a szuburbanizáció által érintett települések pontos lehatárolásában az sem, ha számba vesszük az arányaiban legmagasabb vándorlási egyenleggel rendelkező települést.

A legnagyobb vándorlási egyenleggel rendelkező 25 település között hasonló arányban szerepelnek nagyváros környéki települések (11), törpefalvak, ahol néhány család beköltözése is extrém vándorlási nyereséget eredményezhet (6), és szociális otthonnal (öregék otthona) rendelkező, viszonylag kis népességű falvak, ahol az igen magas vándorlási nyereség ugyancsak kiemelkedő halálozási rátával párosul (8). A városkörnyéki települések között csaknem fele-fele arányban szerepelnek a Budapest környékiek és a vidékiek. Ha a vándorlási egyenlegeket nem a lakosság-számhoz viszonyítjuk, hanem abszolút számban adjuk meg, hasonló eredményeket kapunk, mint a tényleges szaporodás esetében.

Az eddigiekből következik, hogy ha azokat a településeket szeretnénk kiszűrni, amelyek népességnövekedést érnek el, mégpedig a vándorlásuk alapján, a két mutatót (tényleges szaporodás és vándorlási egyenleg) kombináltan kell vizsgálni. Ugyanis ebben az esetben nem csak a szuburbanizáció létének eldöntése a cél – ez elvileg megtehető csak a népességszám-változás (Van den Berg et al., 1985), vagy csak a vándorlási egyenleg (Daróczy E., 1999) vizsgálatával, de a kettővel együtt is (Timár J., 1994) – hanem a szuburbanizáció által érintett települések lehatárolása. E kombinációval a népességszám-változás és a vándorlási egyenleg zavaró hatásai (pl. szociális otthonnal, vagy roma többséggel rendelkező települések) kiszűrhetők.

2. ábra. Vándorlási egyenleg 1995–2000, évente, ezrelékben

Forrás: KSH

Valamivel közelebb kerülünk tehát a megoldáshoz egy egyszerű településtipizálás segítségével. Az ország településeit öt csoportra osztottuk az 1995–2000 közötti népességszám-változásuk és vándorlási egyenlegük szerint. Az elhatárolt típusok a következők:

- 1. típus: növekvő népességű települések, ahol a növekedés oka elsősorban a vándorlási nyereség,
- 2. típus: növekvő népességű települések, ahol a növekedés oka elsősorban a természetes szaporodás,
- 3. típus: fogyó népességű települések, ahol a fogyás oka elsősorban a vándorlási veszteség,
- 4. típus: fogyó népességű települések, ahol a fogyás oka elsősorban a természetes fogyás,
- 5. típus: stagnáló népességű települések, ahol a népességszám-változás 1995–2000 között nem haladta meg a ± 10 főt.

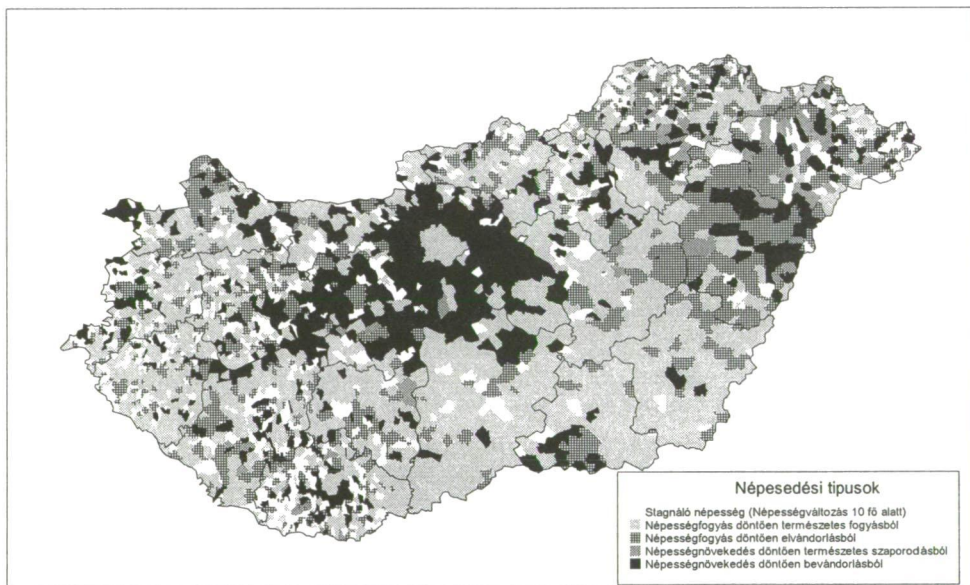
E tipizálással azok a „zavaró” településtípusok (aprófalvak, roma többségű települések, szociális otthonnal rendelkező települések), amelyek a vándorlási vagy a tényleges szaporodási adatsoroknál megjelentek, nagyrészt kiszűrhetőek. Ugyanakkor azok a települések, amelyek elsősorban bevándorlásból növelik népességüket, korántsem szűkíthetőek le a városkörnyékiekre.

E településtípusok igen egyenetlenül helyezkednek el az ország területén. A szuburbanizáció által érintett községek túlnyomó többsége az 1. típusba tartozik (3. ábra), bár kivételes esetben a 2. és a 4. típusban is lehetnek hasonló települések, hiszen mindkét esetben előfordulhat számottevő kifelé áramlás a városból a környékre, csak annál a község természetes szaporodása (2. típus), vagy a természetes fo-

gyása (4. típus) nagyobb. A gazdaságilag prosperáló, illetve a szuburbanizáció által leginkább érintett Pest és Fejér megyék települései között az 1. típus dominál.

Azok a települések, amelyek népessége elsősorban a bevándorlásból növekedett, legnagyobb részben a nagyvárosok környékén fekszenek. Ugyanakkor a Balaton és a Velencei-tó környékén, más idegenforgalmi jellegű településeknél, térségeknél (gyógyfürdők, középhegységek) is megtalálhatóak, illetve Északkelet-Magyarország számtalan periférikus települése is ebbe a kategóriába tartozik. Az azonban elég világosan látszik a 3. ábráról, hogy melyek azok a városai az országnak, ahol elképzelhetőek szuburbanizációs folyamatok. E városok köre egyértelműen bővebb az ország nagyvárosainál, ide tartozik az ország összes megyei jogú városa Salgótarján kivételével, de ezen kívül Mosonmagyaróvár, Ajka, Pápa, Várpalota, Esztergom, Baja, Gyöngyös és Tiszaújváros is. Természetesen ez még nem jelenti azt, hogy mindezek a városok körül jellemző a szuburbanizáció, mint ahogy azt sem, hogy minden városkörnyéki vándorlásból növekvő település a szuburbanizáció miatt nő, csak annyit jelent, hogy e településeket, e városkörnyékeket érdemes alaposabban megvizsgálni. A statisztikai adatforrások semmilyen kombinációja nem alkalmas önmagában a szuburbanizáció kiszűrésére, hiszen a vándorlások irányáról településsoros adatbázissal nem rendelkezünk. Így szükségesnek bizonyult az empirikus felmérés is, mely során a helyszínen gyűjtöttünk információkat.

3. ábra. Településtípusok a népességszám-változás és a vándorlási egyenleg alapján, 1995-2000

Forrás: KSH alapján saját számítás

A szuburbanizáció megítélése az önkormányzatok szemszögéből

A szuburbanizáció egyik legfontosabb szereplője a helyi önkormányzatok, hiszen ők is biztosíthatják a kiköltözésekhez a területet, meghatározva ezzel a szuburbanizáció sebességét. Így e fejezetben az ország vidéki nagyvárosainak környékén fekvő települések önkormányzatainak véleményét foglaljuk össze a szuburbanizációval kapcsolatban. Az előzetes vizsgálatok során 345 városkörnyéki település került kiválasztásra vándorlási egyenlegük és fekvésük alapján, melyek önkormányzatához 2001 tavaszán kérdőívet juttattunk el (a Budapest környéki települések nem kerültek a kutatásba). A 345 település közé bekerült néhány olyan község is, amelyek ugyan vándorlási egyenlegük alapján nem tűntek szuburbanizációs célterületnek, de mivel a környező települések mindegyike a vizsgálatba került, így – a területi folytonosság elvét is megőrizve – ezeknek is küldtünk kérdőívet. A cél egyébként is az volt, hogy a települési önkormányzatok lehetséges legszélesebb köréhez juttassuk el a kérdőívet, ne mi döntsük el előre, hogy hol jellemzőek szuburbanizációs folyamatok, ezzel kapcsolatos jelenségek, e kérdés eldöntését a nagy helyismerettel rendelkező önkormányzatokra bíztuk. Ugyanakkor kimaradtak a vizsgálatból a nagyvárosokhoz tartozó nem önálló települések, egyéb belterületek, stb., melyek szintén jelentős területei lehetnek a szuburbanizációnak (Tímár J., 1994, Becsei J., 1999).

A kiválasztott 345 település az ország 36 közép- és nagyvárosának környékén található, közöttük az összes megyei jogú város, de néhány olyan középváros környékéről is kerültek be települések (pl. Ajka, Mosonmagyaróvár, Mohács, Baja, Tiszaújváros, Kazincbarcika stb.), ahol a statisztikai adatok alapján teljes bizonyossággal nem lehetett kizárni a szuburbanizáció létét. A legtöbb kérdőívet Győr (31), Pécs (28), Kaposvár (27), Miskolc (24), Székesfehérvár (23), Szombathely (22) környékére küldünk ki. Az önkormányzatok a kérdőívek kereken kétharmadát (230 darab) küldték vissza. A kérdőíveket az önkormányzatoknak címeztük, a válaszokat polgármesterek, jegyzők, illetve különböző előadók töltötték ki. A válaszok tehát egy-egy, a település problémáit jól ismerő ember véleményét fejezik ki, ám az ezekből számított adatok ezzel együtt is csak tájékoztató jellegűek.

A vizsgált 345 településen 1995-ben 490 ezer, 2000-ben 508 ezer ember élt, miközben mintegy 9000 fővel csökkent a települések népessége a természetes fogyás miatt, addig ez idő alatt csaknem 27 000 fős vándorlási nyereséget könyvelhettek el. E települések népességszáma a több mint 10 000 fős Hajdúsámsontól az alig 50 fős Somogy megyei Patcáig terjed. A vizsgált városi központok köre, melyek körül e települések találhatóak talán meglepő lehet, de ismét hangsúlyozzuk, minél bővebbre akartuk vonni a kezdeti kört, hogy azután az önkormányzatok „húzzák ki” a nem oda illőket.

A vizsgált települések (ettől kezdve azt a 230-at értjük ezen, ahonnan visszaérkezett a kérdőív) 16%-ából jellemző ma is a tendenciaszerű elköltözés valamely másik, konkrét településre, 72%-ából nem (a többi esetben nem volt értékelhető válasz erre a kérdésre). Számottevő regionális eltérés ez esetben nem volt tapasztalható. Azokból a településekből, ahonnan jellemző az elköltözés, szinte kizárólagosan a közeli városba költöznek az emberek, néhány esetben fordult csak elő, hogy a közeli város más, kisebb városokkal is osztozik. A tendenciaszerű beköl-

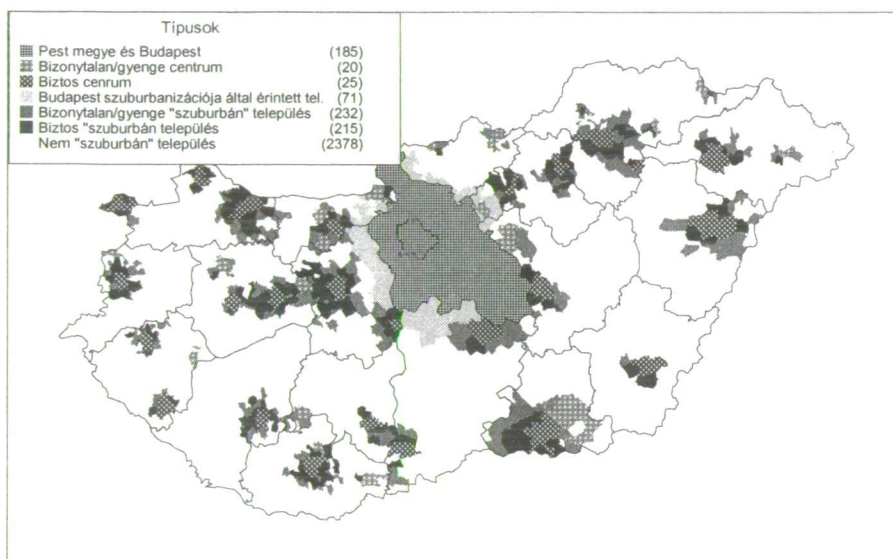
tőzés ugyanakkor azok közül a települések közül, ahol érdemben válaszoltak a kérdésre (94%), 57%-nál volt jellemző. E tekintetben azonban jelentős regionális különbségek mutatkoznak, a Dél-Alföldön 80, a Közép-Dunántúlon 68, ugyanakkor az Észak-Alföldön 47, a Dél-Dunántúlon a települések 42%-a szerint van jelentős beköltözés a településre. A beköltözés forrásterületének az esetek elsőprő többségében (90% felett) a közeli nagyvárost is megjelölték (legtöbbször csak azt), emellett megjelent néhány közeli egyéb város, valamint néhány esetben a közeli (de a várostól távolabbi falvak), valamint a nyugati határszél közelében Ausztria, Németország is. Végül konkrétan rákérdezve, hogy jellemző-e a beköltözés a közeli nagyvárosból a vizsgált települések esetében már 69%-nál volt igenlő a válasz. (Azaz néhányan, akiknek spontán módon „nem jutott eszébe” a közeli nagyváros, a konkrét rákérdezés esetében jelezték, hogy költöznek ki onnan a településükbe). A válaszok regionális eloszlása meglepően kis szórást mutat e kérdésben. E települések jelenthetik a lakóhelyi szuburbanizáció célterületeit. Az adatokkal természetesen óvatosan kell bánni, ezért is mondható, hogy jelentős eltérés nem mutatható ki a régiók között.

A szuburbanizáció terének lehatárolása statisztikai adatok és önkormányzati kérdőívek alapján

Az önkormányzati kérdőívek eredményei és a statisztikai adatok alapján lehetővé vált a szuburbanizáció által érintett települések eddigieknél jóval pontosabb lehatárolása, ám az is kiderült, hogy egzakt, ilyen típusú lehatárolás valószínűleg nem készíthető. A lehatárolásnál (4. ábra) elsősorban a települések tényleges szaporodását, vándorlási egyenlegét, (a komplex mutatónál használt adatokat) és fekvésüket vettük figyelembe a statisztikai adatok közül. Emellett az önkormányzati kérdőívek két kérdése volt segítségünkre. Egyrészt az önkormányzatok értékelték a saját településüket aszerint, hogy költöznek-e ki oda a szomszédos nagyvárosból, másrészt arra is rákérdeztünk, hogy az önkormányzatok tudnak-e még ilyen jellegű településeket a környéken. Bár ez utóbbi kérdésre relatíve kevesen válaszoltak, így is több mint két tucat olyan települést is megemlítettek, ahonnan nem jött vissza kérdőív, így amelyekről pontos információval nem rendelkezünk. Emellett 15 településrészt is felsoroltak spontán módon, ahová szintén tart a kiköltözés, ezzel is alátámasztva a városhatáron belüli szuburbanizáció fontosságát.

A kapott adatok alapján a településeket hét típusba lehetett sorolni. Mivel a vidéki szuburbanizációval foglalkoztunk, így a Pest megyei településeket és Budapestet nem vettük figyelembe. A községek négy, a közép- és nagyvárosok két típusba kerültek. Biztos „szuburbán” településnek neveztük azokat, ahol az önkormányzatok véleménye és a statisztikai adatok egybehangzóan bizonyítják a szuburbanizáció létét. 215 ilyen települést sikerült meghatározni az ország 33 városa körül, a legtöbbit Pécs (24), Győr (21), Székesfehérvár (18), Szombathely (16), Miskolc (15), valamint Kaposvár, Szeged és Veszprém (13–13) körül. A vidéki települések mintegy 7%-a tartozik e körbe.

4. ábra. A szuburbanizáció alapján meghatározott településtípusok Magyarországon

Forrás: KSH és saját kérdőíves felmérés

Bizonytalan/gyenge „szuburbán” típusba soroltuk azt a 232 települést, ahol a két fő információforrás (statisztika és önkormányzatok) közül csak az egyik igazolt bizonyosan a szuburbanizáció létét. Ez jelenthetett minimális mértékű népességnövekedést önkormányzati megerősítéssel, vagy azt, hogy az egyértelmű demográfiai folyamatok ellenére az önkormányzatok nem jelezték a szuburbanizációt (elsősorban az adathiány miatt). E települések elsősorban szintén a nagyvárosok környékén, de az előző típusnál kissé távolabb helyezkednek el, de néhány olyan középváros körül is megtalálhatóak, ahol „biztos szuburbán” típus nem fordult elő (Salgótarján, Dombóvár, Hódmezővásárhely).

Végül kiemeltük azokat a településeket, amelyek szintén magas vándorlási pozitívummal rendelkeznek, s az okok is hasonlóak, ám nem egy-egy vidéki város, hanem Pest megye közelében helyezkednek el. E községek a Budapest környéki dinamikus zóna külső részét alkotják, s megtalálhatóak minden Pest megyével szomszédos megyében, de különösen Komárom-Esztergom délkeleti, Fejér keleti, Bács-Kiskun északnyugati területein, valamint Hatvan környékén.

Azokat a településeket, ahol sem a statisztikai adatok, sem pedig az önkormányzati kérdőívek eredményei nem igazolták a szuburbanizáció létét, egy nagy csoportba osztottuk be, ahová az összes település 76%-a tartozik. Természetesen azok a települések is ide tartoztak, amelyek tényleges szaporodása vagy vándorlási pozitívuma jelentős, de ez nincs összefüggésben a szuburbanizációval (turizmus, romák, öregek otthona, főút melletti helyzet stb.).

A szuburbanizációs folyamatokban részt vevő városokat is két csoportra osztottuk, biztos és bizonytalan/gyenge szuburbanizációs centrumokra. Abban az esetben

soroltunk egy központot a biztos centrumok közé, ha legalább két „biztos szubúrbán” település található a szomszédságában. Így összesen 25 „biztos centrum” adódott, ide tartozik az összes megyei jogú város Salgótarján és Hódmezővásárhely kivételével, valamint Mosonmagyaróvár, Ajka, Baja, Tiszaújváros és Gyöngyös. A bizonytalan centrumok száma húsznak adódott, közöttük számos olyan található, amely egy nagyobb város közelében helyezkedik el, így itt az egyes városok szuburbanizációs folyamatai pontosan nem határolhatók el egymástól. A legtöbb ilyen helyzet a budapesti agglomeráció peremén (Hatvan, Jászberény, Esztergom), valamint a klasszikus településeggyütteseknél (*Kőszegfalvy Gy.*, 1985, *Tóth J.*, 1985) van (Tatabánya–Tata–Oroszlány, Veszprém–Várpalota–Székesfehérvár, Szombathely–Kőszeg, Pécs–Komló, Kaposvár–Dombóvár, Miskolc–Szerencs–Kazincbarcika). Ugyancsak bizonytalan a Balaton környéke is, ezt a legtipikusabb eset, Keszthely ábrázolásával jeleztem, mely környékén számos dinamikus település található, ám a növekedés forrásai megosztottak (idegenforgalom és kiköltözés). Mivel ilyen jellegű tipizálásra csak a közigazgatásilag önálló települések esetében volt lehetőség, elképzelhető, hogy néhány, közigazgatásilag nem önálló biztos, vagy bizonytalan szuburbán település befolyásolná a központi városok besorolását is (pl. Pápa–Borsosgyőr, Sárvár–Rábasömjén és Hegyközség, Tapolca–Diszel).

Irodalom

- Bajmócy P.* (1999a): A kistérségek népességváltozási tendenciái Magyarországon. In: Társadalomföldrajzi vizsgálatok két évezred találkozásánál, Szeged, pp. 57–77.
- Bajmócy P.* (1999b): A kistérségek népességváltozási tendenciái Magyarországon. In: Határok és régiók. Szeged, pp. 367–371.
- Bajmócy P.* (2000a): A természetes szaporodás területi különbségei Magyarországon az elmúlt három évtizedben. In: Geográfus doktoranduszok III. országos konferenciája kötet. pp. 222–230, DE TTK, Debrecen.
- Becsei J.* (1999): Nagyvárosi fejlődés és falusi átalakulás. JATE Gazdasági Földrajzi Tanaszék, Szeged.
- Daróczy E.* (1999): Ki a fővárosból – változások Budapest és az ország vándorforgalmában. In: Barta Gy.–Beluszky P. (szerk.): Társadalmi-gazdasági átalakulás a budapesti agglomerációban. Budapest, Regionális Kutatási Alapítvány. pp. 69–90.
- Kovács Z.* (1999): Alföldi nagyvárosok társadalmi szerkezetének vizsgálata. In: Alföldi Tanulmányok 1998–1999. Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba, 1999. pp. 52–72.
- Kőszegfalvi Gy.* (1985): A magyarországi településrendszer strukturális változása. In: Rechnitzer J. (szerk.): Vonzáskörzetek – agglomerációk II. Akadémiai Kiadó Budapest, p. 31–54.
- Timár J.* (1993). Az alföldi szuburbanizáció néhány sajátossága. Alföldi Tanulmányok pp. 217–232.
- Timár J.* (1994): A szuburbanizáció néhány elméleti kérdése és alföldi vonásai. Kandidátusi értekezés, Békéscsaba.
- Timár J.* (1999): Elméleti kérdések a szuburbanizációról. In: Földrajzi Értesítő 1–2, pp. 7–31.
- Tóth J.* (1985): A településeggyüttesek kutatásának problematikája a közép-békési térség példáján. In: Rechnitzer J. (szerk.): Vonzáskörzetek – agglomerációk II. Akadémiai Kiadó Budapest, p. 69–100.
- Van den Berg, L. et al.* (1982): Urban Europe: A Study of Growth and Decline, Oxford, Pergamon.